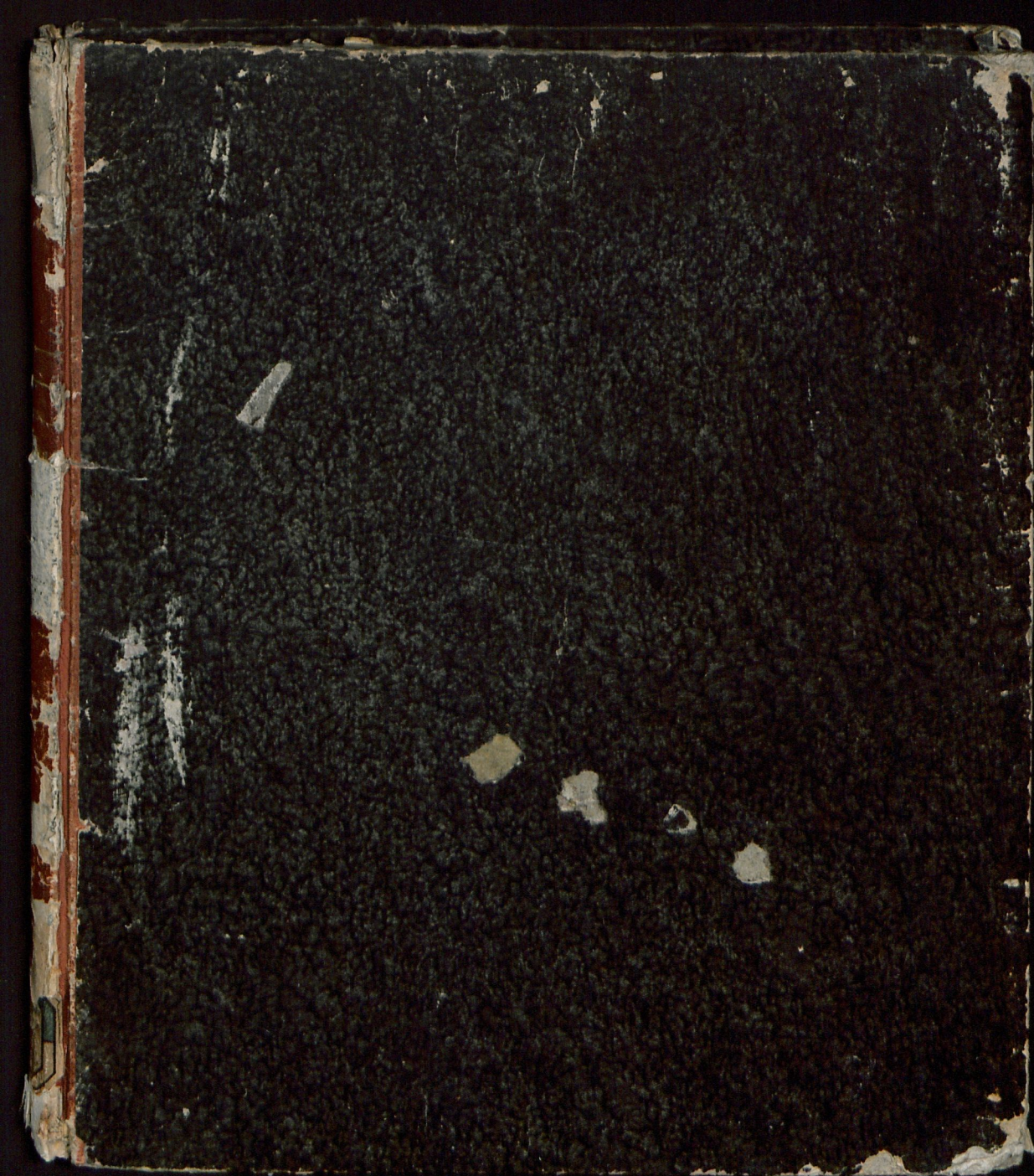

Br. 439.

JOAN. CAROL. VILELM. MOEHSSEN,
MED. DOCT. ET GYMN. REG. JOACH. M. O.

DISSERTATIO EPISTOLICA
P R I M A

DE MANUSCRIPTIS MEDICIS,
QUÆ INTER CODICES BIBLIOTHECÆ REGIÆ
BEROLINENSIS SERVANTUR.

DATA AD

V I R U M

ILLUSTREM ET EXPERIENTISSIMUM

CHRISTOPHORUM HORCH,

MED. PHIL. ET CHIR. D. BORUSS. REGIS CONSIL. INTIM. ET ARCHIATRUM,
COLLEGII MED. SUPREMI SEN. COLLEG. SANITAT. ET ACAD.
NAT. CUR. SODALEM.

DIE V. NOVEMB. M D C C XLVI.

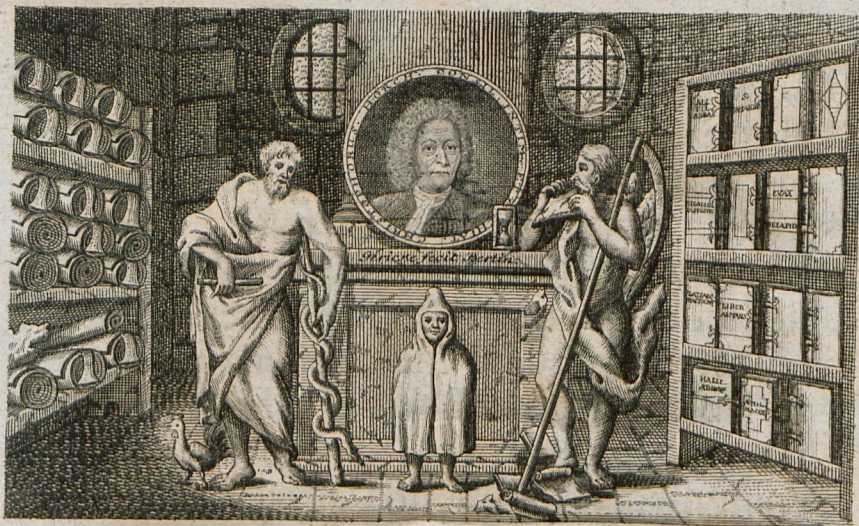
B E R O L I N I,

APUD AMBROSIIUM HAUDE,
BIBLIOPOLAM REGIS ET SCIENT. ACADEMIÆ.

Codices MSti in epistola I. recensiti.

- I. MS. Alchymicum SPLENDOR SOLIS vocatum, cum artificiose pictis figuris, membranaceum. In fol. Ling. Germ.
- II. J. C. ENDE Herbarium eum CL. figuris plantarum, in charta excisis, 1681. 4to. Ling. Germ.
- III. Ejusdem idem liber auctior, cum fig. CCXV. in fol. Ling. Germ.
- IV. Codex centum florum in membranis elegantissime pictorum, ab Antonio CARLI. In folio.
- V. Codex manuscriptorum medicorum in membrana, seculi XIII. comprehendens:
 1. RASIS librum Almanforis, in decem partes divisum, Latine versum. Cetera contenta sequuntur.

AVO
OPTIMO
CHRISTOPHORO HORCH
RELIQUA
S. P. D.
NEPOS OBSEQUENTISSIMUS
J. C. W. Moehsen.

um præsens leviusculum li-
cet scriptum typis manda-
re meditarer, nulla mihi op-
portunior hora quam Na-
talis

* 2

talīs TUI, ad susceptum consiliū
exsequendum, occurrere potuisset.
Hasce pagellas, tanquam natalitium
offerre donum, sincerus meus atque
TIBI devotus animus iussit. Pro-
be enim scio, quot & quanta TIBI be-
neficia debeam, qui me a teneris, ut
ajunt, ungviculis, medicæ rei, svaden-
te sapientissimo PLATONE, LIBRO
III. DE REPUBLICA, adſveviſti. Is
enim medicos a pueritia artem addiſce-
re, & cum agris verſari jubet. TU
præterhæc favorem haud vulgarem mihi
ultro demonſtraſti. Poſtquam TIBI, ra-
tionem ſtudiorum in academia, per
diſſertationem inauguralẽ proprio Mar-
te elaboratam, de paſſionis iliacæ cau-
ſis & curatione, reddidi, TU redeun-
tem me, ſtatim benevole excepisti, ac
praxi admoviſti; quo Artem Apolli-
neam TE ducente, magis magisque
excolerem. Optime, inquit COLUMELLA

de

" de re rustica libro I. Cap. I. *Usus & experientia dominantur*
" in artibus, neque ulla est disciplina, in qua non peccando dis-
" catur, nam ubi quid perperam administrationi cesserit improspe-
" re, vitatur, quod sefellerat, *ILLUMINATQUE REC-*
" *TAM VIAM, DOCENTIS MAGISTERIUM.*"

TU PLATONIS consilio antea u-
sus, hortatore & autore COLUMEL-
LA, docentis vices gerebas. Cum
enim quinquaginta annos, & quod ex-
currit, in praxeos medicæ frequentis-
simo exercitio consumseris, sæpius
sermones mecum in ægrotorum salutem
conferens, sedulo TUAM per tot
annos acquisitam experientiam, per
dogmata salutaria, etiam mihi utilissi-
mam fecisti. Quis itaque sinistre inter-
pretaretur quod nullam occasionem
prætermittam, qua animum meum
quam maxime TIBI deditum decla-
rare possim, TIBI, qui patris & præ-
ceptoris loco mihi semper exstitisti. Mi-
rum vero forsan quibusdam videbitur,
* 3 quod

quod scriptum, ad historiam potius
quam scientiam medicam pertinens, of-
feram. Ratio in propatulo est. Homi-
num conditio cum ea sit, ut non in uno
tantummodo objecto semper hæreant,
effecit, ut ægrotorum suspiria, finitis
consiliis in eorum salutem institutis, lit-
teraria medicinæ historia commutarem,
animumque recrearem, cum scripta,
huc pertinentia, evolverem, ac ad ju-
cundiores illius illustrationem, icones
& nummos, in medicorum memoriam
cufos, colligerem. MEIBOMII enim
verba, quibus quorundam crassam, in
re litteraria hujus artis ignorantiam, sal-
se perstringit, *in præfatione additamentorum ad VO-*
GLERUM, semper mihi curæ cordique
fuerunt. *In medicorum ordine reperiri ait, qui si artis*
sue veteres scriptores nominari perceperint, aves ex India alla-
tas ignotis nominibus recensitas, existiment. Multi cer-
tatim, alius alio gravius & acrius AES-
CULAPII filios de rei litterariæ incu-
ria

ria accufarunt, horum tamen vindicias
in pertractatione de Medicis Bibliotheca-
rum conditoribus, amplificatoribus, nec
non præfectis, quam prelo paravi, proli-
xius fufcipiam. Medicum, graviffimum
humanitatis ftudii vindicem, jam expo-
fuit doctiffimus BURCKHARDUS.
TU, AVE CARISSIME, mihi, hifto-
riæ huic operam navanti, indulgiffi, &
otium interdum ac confilium dediffi; fas
itaque eft, ut TIBI de profectibus ra-
tionem reddam. Nihil mihi nunc reli-
quum eft, quam TE, hodierna luce
octogefimum ætatis annum intrantem,
optimis ominibus profequi. Verba ex-
quifita me deficiunt, quibus fincera
vota exprimam; itaque quæ pietas erga
avum maximis beneficiis de nepote mi-
rifice meritum, comprehendere valet,
femper & enixe Tibi voveo. Va-
le, fenex venerande, & me ama-
re non define.

PRÆ-

PRÆFATIO.

L. B. S.

Graves jam viri in eo desudarunt,
ut historiam Bibliothecæ Regiæ
Berolinensis conderent, ac si-
mul notitiam Manuscriptorum
exhiberent. Si enim ullus librorum manu exa-
ratorum thesaurus, memoriæ prodi meretur,
certe

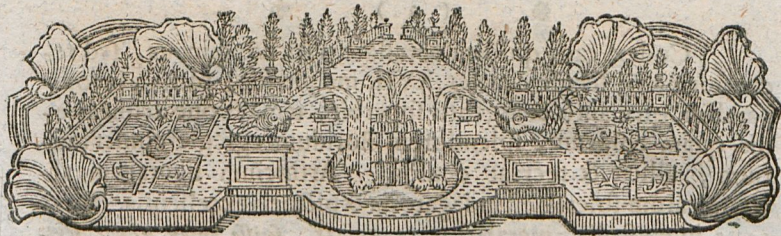
certe hic, palmam si non omnibus, plerisque
 saltem, præripere videtur. Diu jam viri cele-
 berrimi HENDREICHUS, TOLLIUS, LA
 CROZE, alii, eruditæ salivam moverunt. Re-
 quirat vero talis labor, non pectus alienis cu-
 ris oppressum, sed ingenium hoc studiorum ge-
 nere probe imbutum, imo scientiam polyma-
 thicam. Tu itaque miraberis L. B. audaciam
 meam, quod opus omnibus bibliophilis præfer-
 tim medicis acceptum & diu jam desideratum,
 infirma ac inexercitata manu adgredi audeam.
 Faventem vero occasionem dimittere nolui, sed
 arduum opus pro viribus moliri, & illorum quo-
 rum interest usui offerre, satius putavi, quam
 ea, quæ mihi de Manuscriptis medicis, historiæ
 naturalis, chimici & botanici argumenti inno-
 tuerunt, reticere. Nam Bibliothecam Regiam
 studiorum causa, interdum frequentans, scien-
 tiæ, cui me dedicavi, amore impulsus, ut me-
 dica manuscripta perlustrarem, sæpius enixe op-
 tavi. Voti me compotem fecit voluntas VIRI
 CONSULTISSIMI ET DOCTISSIMI NEUBUR-
 GII, REGIS A CONSILIIS AULICIS, REGIÆ-
 QUE BIBLIOTHECÆ PRÆFECTI, qui superio-
 rum concessu dato, illorum copiam mihi fecit,
 ut exquisitè contemplarer, notatuque digna ex-
 cerperem. Unde factum est, ut ea, quæ in pro-
 prium

prium usum antea consignaveram, nunc publici juris facere queam. Licet medica manuscripta tam ratione antiquitatis, quam raritatis, infimum ferre locum in hoc excellentissimo membranarum & codicum adparatu occupent, tamen egregia inter ea quæ in hoc & sequentibus opusculis recensentur, reperiēs, si quidem tenues vires & stilum nondum satis politum catalogum consignantis & commentantis, benevolo animo excipere velles. Variis rationibus sub dissertationum epistoliarum forma, præsens opusculum edidi, partim, quia succisivum modo tempus elaborationi impendere potui; partim ut, antequam ulterius pergā, eruditorum suffragia de vel continuando, vel omittendo labore conquiram. Titulos manuscriptorum præmisi, notatuque digna adjeci, impressa cum illis contuli, ac eorum discrimen patefeci. Minime vero in hoc primo conatu selectum quæras velim, cum obvia saltem consignaverim. Vale.

I. Das

I.

Das gegenwärtige Büchlein wird genant Splendor Solis oder Sonnen-Glanz, theilet sich in sieben Tractate, durch welche beschrieben wird die künstliche Wirkunge des verborgenen Steins der alten Weissen; wiewohl alles so die Natur erfordert, clärllich zu vollbringen, das ganze Werck in denen begriffen wird, und mit samt allen Mitteln der zugelegten Ding. Noch dann ist sich keinem darauf zu versehen, die Heimlichkeit der edlen Kunst aus eigenem Verstande zu ergreifen.

Hic est titulus manuscripti alchymici, in forma quam in folio dicere solemus. Litteræ atramento in membrana sunt conscriptæ, ac aureis ornatibus interstinctæ. Folia habet sexaginta quinque, partim litteris, partim picturis referta; opera holoferico rubro obducta sunt.

A

Codex

Codex cana quidem verustate non conspicuus, sed recentioris aevi, seculi circiter XVII. incipientis, pictura incomparabili, quæ auro & argento superbit, tam ratione delineationis quam colorum, splendorem floridum egregie conservantium, allicit & recreat oculos. Artificium figurarum alchymicarum solertis est indagatoris & pictoris excellentis. TOLLIUS in epistolis itinerariis p. 45. refert, *fuisse inter libros scriptos Bibliothecæ Berolinensis Chemicum picturis elegantem*: nostrum hisce intelligi plane persuasus sum. Codicum picturis hujus generis illustratorum immensum pretium ex eo statui potest, quod tradit DIPPELIUS de Manuscripto alchymico RUDOLPHI secundi Imperatoris jussu confecto, elegantissimis figuris ornato; pictorem Belgicum multa florenorum millia & tempus sex annorum ad opus simile per ficiendum, flagitasse. v. Neue Vorrede zu Basili Valentini Chymische Schrifften edit. Hamburg. 1717. Quantum hoc cum nostro conveniat, non satis de ejus contentis edoctus, prædicare nequeo. Elector quoque Brandenburgicus, JOHANNES GEORGIVS, beatissimæ memoriæ, sibi manuscriptum alchymicum in membrana, interspersis artificiosissimis figuris novem millibus imperialium a THURNHEISERO redemit v. Acta Med. Berol. Decad. II. Vol. I. pag. 7. in not. Scriptum, cujus titulum dedi, jam bis typis mandatum est, prima vice figuris ligno incisiss, altera æneis instructum. Exstat in Collectione opusculorum alchymicorum per quinque partes in lingua germanica sub titulo: AUREUM VELLUS oder güldin Schatz - und Kunst-Kammer der Alchimey, editorum. Prima & secunda pars Aurei velleris Rorschachii ad lacum Acronium 1599. 8vo. tertia 1600. ibidem, quarta & quinta Basileæ 1604. typis excusæ sunt, cum ligneis figuris. Altera deinde editio Hamburgi prodiit 1708. in 4to. In hac præter figuras æneas & formam libri

bri majorem nil mutatum est; sed sphalmata, dialectus antiqua Germanicæ linguæ, ejusdem orthographia obsoleta, solite sunt conservata. Figuræ male nostris conveniunt; nam ad mutilam figurarum ligneorum cynpsuram, æri incisæ sunt. Editor etiam emtorem decepit, dum operi 1708. impresso, lucri causa 1718. novum solummodo titulum præfixit, textu plane non mutato. Ex collatione manuscripti cum impresso, quod in tertia parte aurei velleris continetur, liquet, impressum secundum manuscriptum valde depravatum & male dispositis figuris editum esse, de quo postea. Tituli editionis primæ & secundæ docent, alchymica scripta in hac collectione contenta, ex reliquiis & monumentis vetustis, jam a Salomone TRISMOSINO, PARACELSI præceptore esse congesta, ac in linguam vernaculam translata. Idem de nostro valet, cujus autorem ignoro. THURNHEISERI esse scetum, valde dubito, is enim semper in scriptis suis magnifice se jactat, & nullam ostentandi occasionem prætermittit, quod in nostro nunquam observavi. Editor aurei velleris in titulo, sumtus, laborem & periculum non satis prædicare potest, quibus autographa collegit.

Manuscripta alchymicorum pictis figuris ornata, multis parasangis impressa antecellunt. Nam totos sæpius processus hieroglyphicis figuris describunt, iisque ad illustrationem rextus obscuri, uti solent, ut coloribus suis mentem mystice & profunde scribentis paululum detegant & explanent. Usus itaque fere nullius sunt figuræ æri incisæ libris alchymicis adjectæ, nisi simul per signa, uti in arte heraldica fieri solet, colores iconum manuscripti distincte in illis monstrentur. Admodum mirandum est, quod alchymicorum scriptorum editores, hoc in figuris æneis nondum observaverint; præsertim cum colores non semper in explicatione

earundem describantur. Sic, exempli gratia, in nostro, ater ille, cujus in quarta parabola tractatus tertii mentio fit, brachio dextro rubro, sinistro albo & capite itidem ad dimidium rubro sanguineo colore gaudet. Horum vero colorum diversitatem autor in textu non descripsit, cum tamen haud sine ratione hæc figura diversis coloribus picta sit, quod anigmatum alchymicorum interpretibus relinquimus. Multas præterea alias hujus generis figurarum pictarum discrepantias prætermittimus. Erroribus typographicis impressus liber ita est maculatus, ut sensus vix deprehendi possit. Unum solummodo exemplum sufficiat, pag. 204. editionis ultimæ hæc legimus: Volget vom Regierung des Feurs, so ein Ding der Hitze bereittet ist, so wird kein Beweglichkeit der sein Ordnung verwandelt sich der Natur in der Sonne, das ist so uil geredet, das Geistlich ist leiblich gemacht oder schön und mann sein zu hauffen kommen, von diesem zweyen Planeten redet Senior also, ich bin ein Heisse und Druckne Sonn, und du Luna bist kalt und feucht, und so wir aufsteigen werden in der Edelsten, so wirt uns eingegossen ein brinnendes Liecht, das ist durch die Lehr und Meisterschafft der Alten wir empfangen, die Erneuerung der Feuchtigkeit und Sonn und Mon werden durchleuchtig. In scala phisicorum cet.

In Manuscripto clarius: So ein Ding der Hitze beraubet ist, so wird keine beweglichkeit da sein, in der Ordnung verwandelt sich der Vater in den Sohn, das ist so viel: das geistlich ist leiblich und das Stüchtrige bleiblich gemacht. Oder Sonn und Mond sind zu Hauff kommen, von diesen zweyen Planeten redet Senior also: Ich bin eine heiße und truckene Sonne, und du Luna bist kalt und feucht, und so wir aufsteigen

auffsteigen werden in der Ordnung der Ältesten so wird uns eingegossen eine Brennende Kraft oder ein brennendes Licht, das ist, durch die Lehr und Meisterschaft der Alten, wird empfangen die Erneuerung der Feuchtigkeiten, und Sonn und Mond werden durchleuchtig. In *scala philosophorum*, &c. Præterea *Artes* semper loco *Aristotelis* citatur, quod editor abbreviatorum veterum ignarus retinuit. Ex hisce & aliis locis, satis colligi potest, manuscriptum longe esse edito anteferendum, quod monente *Petræo* in nova præfatione Operum Basilii Valentini, de pluribus antiquis alchymicorum manuscriptis valet, quæ vel truncatæ vel interpolatæ in lucem prodierunt.

Male autor præfationis Aurei velleris de Splendore Solis iudicat, quod soli obnubilato æquiparandus sit, cum ipse sphæmatibus & figuris inconcinne locatis & male expressis, me iudice, completam solis eclipsin creaverit. In gratiam eorum, qui sensum alchemicorum obscurum exponere cupiunt, crassiora vitia figurarum æri incisarum ac earum ordinem secundum paginas editionis Hamburgensis, quæ in omnium fere manibus est, ex Manuscripto emendabo, nec non quædam in textu omisæ vel male posita passim supplebo, omnia vero & minima persequi nolo. In principio animadvertendum, quod figuræ æneæ non exacte cum pictis conveniant, sed illis longe superiores & auctiores sint. Statim post titulum & ante præfationem figura illa sequitur, quæ pag. 166. reperitur. Inscripta sunt pictæ figuræ: *Arma artis*. Ante primum tractatum, figura, quæ pag. 170. visui offertur, ponenda est. Clypeus viri armati hujus figuræ, in codicis nostri picta tabella, sequenti inscriptione ornatus est: *Ex duabus aquis, unam facite qui quæritis solem & lunam facere, & date bibere inimico, & videbitis eum mortuum, deinde aqua terram facite & lapidem multiplicabitis*. Figura p. 169. tractatum

tractatum secundum præcedit, in schedula philosophi sequentia verba leguntur: *Eamus quæsitum elementorum quatuor naturas.* Titulus tractatus secundi in libro edito omisus hæc habet: *Du folget Weisung zu thun, von der Materi der verborgenen Natur des gegneten Steins der Philosophen.* Figura pag. 179. inscribitur *Particularia.* Schedula foeminæ cum luna legenda dat verba: *Lac virginum;* Viri cum sole: *Coagula Masculinum.* Figuræ tractatus quarti æri incisæ, dissimilitudinem quidem non habent cum pictis; attamen hæc ad latera cujusvis figuræ, multis aliis ad majorem illustrationem pertinentibus, assabre pictis, sunt locupletatæ. Textus pag. 193. sub figura ænea legendus, pertinet ad sequentem, & textus pag. 194. hujus loco substituitur. Tractatus quintus incipit pag. 204. ubi von denen Farben die sich erzeigen in der Vereitung des Steins, agitur. Cetera cum Manuscripto plerumque conveniunt. Icones pictæ codicis, ex autoris inventione natæ sunt, nam illas in aliis libris chymicis, quantum mihi licuit, unquam me vidisse non memini; imo ne inter figuras varie collectas quidem quas Daniel STOLCIUS de STOLCENBERG Viridario chymico inseruit, exstant.

Nec in Theatro Chymico, nec in alia scriptorum alchymicorum collectione, Splendor hic solis reperitur, qui cum libro chymico sub titulo: *Chymisch unterirdischer Sonnen-Glantz.* Francof. & Lips. 1728. 8vo edito, non confundi debet, dum plane ab illo differt. Tu lector benevole, si alchymicorum scripra tibi non adrident, temeritatem meam indignaberis, qui patientiam tuam forsitan in recensione manuscriptorum & emendatione impressi, fatigavi. Cogites autem quæso, ea, quæ tibi hujus negotii incurioso nugæ & commenta videntur, aliis forsân, qui lapidem Philosophorum aut metallorum transmutationem quærendo sunt occupati, non levem voluptatem excitatura esse.

CL.

II.

CL. Kräuter und Gewächse so wohl nach ihrer eigentlichen Gestalt, durch einen besondern Kunst-Schnitt abgebildet. Als auch derer Ort, Zeit, Pflanzung und Eigenschaften. Mit Beyfügung auserlesener Experimenten vortreflichster Aerzte beschrieben. A. MDCLXXXI. 4to. In Charta. p. 594. excepto indice.

Manuscriptum nitide holoserico operimento cum clausuris & armatis extremitatibus, optime deauratis, ligatum. In medio utriusque lateris, clypeus insignibus Electoralibus Brandenburgicis, opere encausto pictis, reperitur.

Initiales nominis Autoris litteras versa tituli pagina monstrat, ubi legimus. A. O. *Præsentem Deum quævis herba refert.* inferius J. C. E. Autor est Johannes Christophorus ENDE, idem, cui Manuscriptum sequens debetur, hoc enim litteræ initiales & simile artificium colligere jubent. Figuræ herbarum centum & quinquaginta secundum alphabeti ordinem locatæ, artificiosissime in charta sunt exsectæ. Id, quod pictores lucem & umbram vocant, per subriles admodum scissuras, nec non scite per foraminula tenui cultello pertusa, exhibetur. Imo vasa foliorum hac methodo sub adspæctum cadunt. Quælibet figura plantæ utrinque exsecta, dimidium circiter folium occupat; tam antecedens quam sequens pagina, in eo spatio ubi exsecta plantæ figura, folio dextrorsum vel sinistrorsum voluto, dictis paginis imponitur, atro colore obductæ sunt, quo eo melius figura oculis subjiciatur. Alterum folii cujusvis dimidium, plantæ locum natalem, tempus, virtutes, medicamenta inde paranda, & morbos quos sanat, lingua Germanica docet. Folium ante præfationem, simili artificio elaborata Brandenburgica insignia ostentat.

tat. Ex præfatione notamus. Initio autor refert, EVACEM Regem Arabum NERONI Romanorum imperatori, herbarium propria manu assabre pictum obtulisse; eaque occasione præstantiam artis suæ picturas superantis prædicasse. PLINIUS hujus narrationis autor est, qui L. XXV. C. II. Evacem Arabum regem ad imperatorem Neronem de simplicium effectibus scripsisse, refert. Nec non MARBODÆUS contendit, eundem Evacem, Tiberio imperatori librum de lapidibus pretiosis inscripsisse; ac Gesnerus affirmat, se in bibliothecis quas nominatim recenset, tale Manuscriptum de gemmis vidisse, conf. le Clerc Histoire de la Médecine p. 584. & Fabricii bibliothecæ græcæ Vol. XIII. Nos addimus idem Manuscriptum Evacis nomine, in Catalogo Manuscriptorum Angliæ & Hiberniæ sæpius occurrere. Prostat etiam liber impressus sequenti titulo: *EVACIS regis Arabum scriptum de gemmis olim a poeta quodam non infeliciter carmine redditum, & nunc primum in lucem editum opera & studio D. Henrici Rantzovii, Lips. 1585. 4to & alia editio Wittebergæ. 1674. 8vo.*

Testibus vero HARDUINO & SALMASIO nunquam Evax rex Arabum inter mortales visus est, quod fusius in citata Clerici historia Medicinæ, ibique allegatis locis inquirendum. Sed de his alias.

Nunc tantum addemus autorem nostrum suas figuras secundum TABERNÆMONTANUM exegisse, ut ipse monet in præfatione. CONRINGIUS in Introduct. univ. art. med. p. 304. testatur, imagines stirpium TABERNÆMONTANI accurate factis esse depictas, ideo autorem non male eum ad imitandum elegisse. Non itaque non possum mentionem facere LOBELII Botanici celeberrimi audaciæ, qui Tabernæmontanum reum agit plagii; Pharmac. Off. restit. p. 58. „Taceo hujus ævi Tran-

„transcriptorum vernaculo idiomate, nec non Tabernæmontani & typographi sui subreptitia, qui icones laboribus nostris & aere Plantiniano pictas & sculptas tacite, cate, & cum cautela, insalutato hospite aut autore, scriptis suis inseruerunt, & propria maxima impudentia fecerunt. „ Itaque Historiam stirpium LOBELII 1576. in fol. ex officina Christoph. Plantini Architypographi regii, ut titulus docet, editam, sollicite contuli, cum prima editione herbarii a TABERNÆMONTANO ipso, & Nicolao Bassæo typographo, Francof. ad Moen. 1588. in fol. curata; sed quantum mihi licuit videre, nullum figurarum plagium animadverti. Præterea TABERNÆMONTANUS in præfatione ait: se XXXVI. annos huic operi impendisse, ut figuras ligno incideret; LOBELIUS vero de æri incisis loquitur. Invidia movit LOBELIUM, ut iniquius de TABERNÆMONTANO judicaret. Nam in dedicatione stirpium historię, non solum Belgis primam laudem in excolenda reherbaria tribuit, sed & in hac una Provincia plures herbarum, fruticum arborumque diversitates inveniri contendit, quam in antiquissima Græcia, spatiosissima Hispania, Germania, Anglia, Francia, cultissima denique Italia, aut aliquo huic circumjacente regno & provincia. Veruntamen secundum computum Conringii l. c. Tabernæmontani herbarium, imaginum numero Lobelii stirpium historiam longe superat, quod Lobelius a Germano factum vix opinatus erat, quem injusta plane accusatione persequitur, cum plagii reum peragere non posset. Tabernæmontanus præterea jam 1590. biennium post editum herbarium diem obierat supremum. Cum hætenus nemo, quantum mihi constat injuriam Lobelii, Tabernæmontano illatam deleverit; ideo brevibus illam hac occasione diluere constitueram.

III.

Sonderbares Kräuter-Buch, darinnen CCXV. In- und Ausländische Bäume, Stauden und Kräuter nach eigentlicher Gestalt in Papier geschnitten zu finden sind: Mit Anmerkung ihrer Zeit, Temperament, Wirkung, Pflanzung und auch Arznei-Gebrauchs, Neben Beyfügung vorreflicher Experimenten Tabernæmontani und anderer Botanicorum. Samt einem vollständigen Register, zu Belustigung und Nutzen eigenhändig verfertigt von Johann Christoph Enden Jur. Pr. Lignic. Siles. In Folio, charta. Lig. gall. pag. 869.

Finita recensione præcedentis opusculi, præsens mihi manuscriptum in manus incidit. Convenit ratione artificii plane cum priori. Figura vero arborum, fruticum, plantarum, in majori forma sunt exsectæ; nam totus codex alteri magnitudine excellit. Numerus plantarum non solum valde auctus, sed etiam arborum quarundam ectypis locupletatus est. Præfationis momenta cum prioribus plane conveniunt, mutata solummodo sunt pauca verba. Annum, in quo hic Codex elaboratus est, non adjecit autor qui in titulo tamén hujus voluminis nomen suum detexit. Artifex certe miræ solertiæ & patientiæ!

IV.

Ob rei convenientiam codicem hujus Bibliothecæ eleganter pictum prætermittere nequeo, etiam si proprie inter medicos referendus non videatur. Continet icones florum, qui indefesso studio a ropiariis in floretis coluntur. Spero lectori benevolo non ingratum fore, si leves interdum excursions in

in amœnum historiæ naturalis campum institutam. Medica enim ars cum historia naturali conjuncta, haud parum sva vitæ acquirat. Codicem præsentem pinxit Antonius CARLI, Maximiliani Henrici gloriosissimæ memoriæ Electoris Coloniensis & Bavariæ Ducis pictor, quod in fine libri legimus. Imagines pictor peritus scite & politissima arte expressit, tantaque varietate colorum eos adumbravit, ut naturam magnopere imitatus sit, sane ex quovis ductu non rhyparographi, sed Xeuxis artificium cognoscitur. Flores numero sunt centum: cuilibet artifex insectum, muscam, scarabæum aut papilionem elegantissime adpinxit. Eadem insecta in peculiari libello & hic servato, foliis pergamenis, formæ oblongæ, instar Albi, congeffit, floridisque coloribus ad vivum delineavit, absque ulla nomenclatura. Totus florum codex ex centum foliis membranaceis constat, ligatura gallica forma quam in folio dicere solemus. Nullus præfixus est titulus, nec quidquam manu in eo scriptum reperimus, præter florum nomina, inter quos tuliparum & caryophyllorum elegantissimæ species omnibus palmam præripiunt. Nomina itaque subscripta, secundum florum a bibliopecto forsan dispositum ordinem adjungam. Reperies lector benevole latina, gallica, belgica, & ex horum combinatione orta barbara plane vocabula, quibus florum species appellatæ sunt. Nam harum rerum curiosi sæpius ex sparso in floretis semine novas florum, coloribus a ceteris diversis species, colunt; his si aliis nondum cognitæ sunt, cum mos ita invaluit, nova nomina imponunt. Tot itaque hominum diversi generis & ingenii potestate & arbitrio factum est, ut tam portentosa nomina, una cum novis florum coloribus enata sint. Sed accipe catalogum cui tuliparum & caryophyllorum genus adjeci.

- I. Centifolia.
- II. Rosa pegenna.
- III. Globe terrestre. *Tulipa.*
- IV. Sommer - Schon. *Tulipa.*
- V. Rosa Cyprica.
- VI. Rosa acetalis.
- VII. Anglitacir. *Caryophyl.*
- VIII. Capitain imperial. *Caryophyl.*
- IX. Rosa alba.
- X. Rosa coronalis.
- XI. Admiral Littkens. *Tulipa.*
- XII. General de Bruxelles. *Tulipa.*
- XIII. Iris Sufiana.
- XIV. Iris alba.
- XV. Florentina. *Caryophyl.*
- XVI. Themerintha. *Caryophyl.*
- XVII. Iris Thurfsis.
- XVIII. Iris Dalmatica.
- XIX. La reine d'Hongrie. *Tulipa.*
- XX. L'Empereur. *Tulipa.*
- XXI. Iris bulbosa.
- XXII. Iris Chamæiris.
- XXIII. Picot Triomphant. *Caryophyl.*
- XXIV. Grand - Hufar. *Caryophyl.*
- XXV. Consolida regalis, fativa. *Flor. cærut.*
- XXVI. Consolida regalis *Flor. subrutil.*
- XXVII. Brocardine. *Tulipa.*
- XXVIII. Hollandsche Pallast. *Tulipa.*
- XXIX. Papaver. erraticum.
- XXX. - - - fativum.
- XXXI. Picot incomparable. *Caryoph.*
- XXXII. Bisard d'Arragogne. *Caryoph.*

XXXIII.

- XXXIII. Pœonia. *Flor. rubr.*
XXXIV. Pœonia batika.
XXXV. Prince Eugene. *Tulipa.*
XXXVI. Bransum von Heck. *Tulipa.*
XXXVII. Tribulus.
XXXVIII. Heliotropium.
XXXIX. Otto de Man. *Tulipa.*
XL. General Lannoy. *Tulipa.*
XLI. Belle Helene. *Caryoph.*
XLII. Picot rubis. *Caryoph.*
XLIII. Constantinople.
XLIV. Constantinople en double.
XLV. General von Eycken. *Tulipa.*
XLVI. Den Audenarde floruit 1690. *Tulipa.*
XLVII. Africana major.
XLVIII. - - minor.
XLIX. La Femme de Reine. *Caryoph.*
L. Picot incomparable. *Caryoph.*
LI. Valeriana græca.
LII. Ocymastrum.
LIII. Toul de Herou. *Tulipa.*
LIV. Paragon de Wemer. *Tulipa.*
LV. Viola matronalis alba.
LVI. Viola matronalis violacea.
LVII. Bifard Iouwel. *Caryoph.*
LVIII. Duchesse de Bourgogne. *Car.*
LIX. Napellus.
LX. Viola Trinitatis.
LXI. La reine des fleurs. *Tul.*
LXII. Ryswicker. *Tulipa.*
LXIII. Corona imperialis. *Flor. flav.*
LXIV. Coronâ imperialis.

- LXV. Surtial. *Caryoph.*
LXVI. Rosa major. *Caryoph.*
LXVII. Tunica sylvestris.
LXVIII. Tunica carthusianorum.
LXIX. L'infernale. *Tulipa.*
LXX. Phoenix en beaute. *Tulipa.*
LXXI. Lilium Nazarenum.
LXXII. Amara dulcis.
LXXIII. Le grand etendart de France. *Caryoph.*
LXXIV. Bifard Turc. *Caryoph.*
LXXV. Lilium album.
LXXVI. Lilium Arausiense.
LXXVII. Belle d'Anvers. *Tulipa.*
LXXVIII. Hieronymus. *Tulip.*
LXXIX. Aquilegia. flor. alb. & car.
LXXX. Aquilegia sylvestris.
LXXXI. General Nassau. *Caryoph.*
LXXXII. La reine Esther. *Caryoph.*
LXXXIII. Nasturtium.
LXXXIV. Gladiolus.
LXXXV. La reine des maures. *Tulipa.*
LXXXVI. Schilder. *Tulipa.*
LXXXVII. Double Narcisse. flore albo.
LXXXVIII. Double Narcisse. flore flavo.
LXXXIX. Picot Apelles. *Caryoph.*
XC. La reine d'Espagne. *Caryoph.*
XCI. Fritillaria.
XCII. Ranunculus.
XCIII. Buron. *Tulipa.*
XCIV. Candria. *Tulipa.*
XCV. Rosatransmarina.
XCVI. Amaranthus tricolor.

XCVII.

XCVII. König Hann. *Caryoph.*

XCVIII. Couronne des fleurs. *Caryoph.*

XCIX. Marbué. *Caryoph.*

C. Perellis. *Tulipa.*

V.

Venio nunc ad Codicem manuscriptorum medicorum, in membrana bonæ notæ seculi decimi tertii. Non incassum erit quædam de externa ejus facie præmittere, cujus ratio in descriptione codicum antiquorum habenda videtur. Tabulæ lignæ operimenti corio fusco testæ sunt. In dextra tabula superius titulum legimus, LIBER ALMANSORIS, inscriptum membranæ parvæ, oblongæ, quadratæ, hæc schedula cornu diaphano (nunc lacerato) testæ, inclusa est quatuor laminis orichalceis. Operimenti anguli orichalco muniti sunt, circa utrosque angulos inferiores cujusvis tabulæ ferrum breve eminet, ne, sapius codice ex repositoio protrahito, ligaturæ detrimentum fiat. Lora, offendices, fibulæ, vel hujus generis ligamina, quibus libros quadratos constringebant veteres, nostro codici adfuisse ex vestigiis cognoscimus, temporis vero injuria deficiunt. Olim enim tabula dextra operimenti codicum in forulis positorum, aspectui offerebatur, opus idcirco erat ut loris aliisque ligamentis clauderentur libri, ne indecore hiarent. Cum quadratura codicum antiquorum in descriptione eorundem considerata est, docente celeb. C. G. SCHWARTZIO in diss. de ornamentis codicum veterum, ideo de magnitudine hujus codicis mentionem injiciam. Non inter perfectæ quadratos pertinet; nam altitudo decem, latitudo septem digitos excedit. Hæc de habitu externo sufficiant, nunc quædam de interno. Omnia folia utrinque litteris impleta sunt, quælibet pagina duabus columnis distincta est. In quælibet

qualibet columna quatuor & quinquaginta versus, vel lineæ continentur, primis exceptis foliis, quorum columnæ quinquaginta sex versus exhibent. Litteræ minores Longobardicæ ad amissim positæ sunt, sed mirum in modum abbreviatæ, unde scriptura lectu difficilis est. Tituli capitum minio picti sunt, loco diphthongi æ simplex e, absque subjecta notula sive cauda inferius recurva scriptum est. Littera i, nec accentum nec punctum superimpositum habet, in fine & medio verborum semper / longo, nec alia distinctione nisi puncto in fine periodi scriptor usus est. Verborum initio, medio & fine, litera a sic a reperitur, C & Q, T & C promiscue sibi substituuntur, y unicum in medio punctum impositum habet. Syllaba ET non uno ductu, sed peculiari a consuetis diversa abbreviatura expressa est. Loco hordeum scriptum est *ordeum*, & olera *holera* vocantur. Pro his semper posuit *hiis*, duplici i, & similia. Sed non totum codicem una manus in hoc scripturæ genere absolvit, hæc solum de primo manuscripto valent, quod de reliquorum scripturæ genere observatur, cuius initio recensitionis libri adponam. Contenta codicis secundum ordinem recensbo.

I. Primum Manuscriptum hujus codicis litteris minio scriptis, hoc exordio fulget: ABUBEZI ARAZI FILII ZACHARIÆ LIBER INCIPIT, QUI AB EO VOCATUS EST ALMANSOR, EO QUOD REGIS ALMANSORIS ISAAC FILII, PRÆCEPTO EDITUS SIT. Deinde sequitur litteris nigris: *Is hoc libro agregabo regi cui benedicat deus agregationes novas & exceptiones congruas doctrinæ medicinalis, hoc faciam compendiosè, dicamque in eo, modum conservandi sanitatem & curandi ægritudinem. Et ea quæ sine intermissione sequuntur ista, nec non ea, quorum scientia est necessaria, per quam est possibile, acutum hominibus ingenium æquipa-*

aequiparare medicis. Ea vero quæ raro solent accidere proponam & dimittam ea in quibus est nimia doctrinæ in arte profunditas. Hunc autem librum in X. distinguo partes, & in unaquaque parte ipsius, ponam capitula signata litteris alphabeti, contra ordinem & numerum imparem, ut cito possit inveniri quod quæritur, ut autem decenter implere valeam, divinum imploro ductatum & auxilium, ut & ipsi prius, de cetero regi, placeam, eique incessanter adhærere valeam.

Sequuntur argumenta decem librorum, quæ deinceps tradam.

ABUBEZER ARAZES, ALBUBECAR MUHAMED, MOHAMMED EBN ZACHARIÆ AL RAZI, ABUBACHAR RASES, ABUCHARE MUGAMET, BUBICKR, ZACHARIÆ ERRASIS FILIUS, ABUBETER RHAZES. Diversis his & corruptis nominibus, celeberrimus RASES, ARABUM olim nuncupatus GALENUS, nec minus ob longam experientiam, EXPERIMENTATORIS cognomine insignitus, sæpius citatur. Cur vero hic a RAI oriundus vocatus sit RASES, GOLIUS in notis ad ALFRAGANI elementa astronomica p. 213. exposuit. In disquisitione hujus manuscripti occupatus, & medicæ scriptores historiæ evolvens, multis modis apud plerosque de vita & morte Rasii scriptum esse, observavi. Alii, nescio quo fato, Poenum, alii Persam eum vocant. Quibusdam floruit Bagdadi, aliis Cordubæ, regnante Almanfore Calipha; alii ætatem ejus in Henrici IV. imperatoris tempora cecidisse, tradunt, hi vero vitæ ejus terminum justo longius protrahunt. ABULPHARAJUS enim in *Historia orientali* p. 191. Rasin anno Hegiræ 320. mortuum esse proponit, i. e. anno p. C. n. 932. Idem breviter vitam ejus enarrans pergit pag. cit. *Fertur Abubecrum Mohammedem Ebn Zachariæ Al Razium, singulare temporis sui decus, & seculi phœnicem omnes antiquorum scientias calluisse,*

C

præ-

præcipue medicinam, ac fuisse senem capite magno quadrato, neque unquam a scribendo destitisse sive adversaria sive apographa. Propositi ratio non permittit, ut fufius in historiam vitæ Rasis inquiram, & historicorum discrimina ex instituto conciliem. FREINDIUS in præclaro & egregio opere, CLERICI historiam medicinæ continuans, multa de Rasis vita solícite collegit. Do-
leo vero quod fontes parcius nuncupaverit; recentiores biographi FREINDIUM secuti sunt.

Hiscæ præmissis incumbit mihi nunc, ut me ad historiam & recensionem libri ALMANSOR vocati, accingam. Magnum opus RASES concinnaverat, quod HELCHAUY vel ELCHAUI, vel ELKAVI, latine CONTINENS (scilicet artem medicinæ & dicta prædecessorum) nominatum est. Typis mandatum est Brixia 1486. altera vice Venetiis 1506, & tertia ibidem 1509, ubique in duobus Voluminibus, in folio regali. Cum Rases & experientia & doctrina unus omnium maxime floreret, ideo hoc opus tunc temporis Arabes tanti æstimabant, ut in medicis disceptationibus & dubiis casibus ad Continentem Rasis, tanquam ad sacram anchoram & oraculum, confugerent. Cum vero Rases magnum illud opus potius in proprium usum, instar locorum communium, absque ordine congestisset, factum est, ut tanquam in compendium, meliori methodo, medicas res in Continenti pertractatas disponderet, ac uno libro, in decem partes diviso, absolveret, is sub titulo LIBRI ALMANSORIS in publicum prodiit. Titulus ALMANSOR vel ALMANSURIUS huic libro impositus est, quia non solum præcepto Almanforis eum composuit, sed omnes etiam decem, in libro Almanforis contentas partes, eidem adscripsit; quod ex initio hujus manuscripti & sub numero III. sequentis, patet. Hæc non sine ratione commemoravi, quia in quibusdam historiæ litterariæ scriptoribus legitur, solummodo nonam partem ex his decem,

cem, Almanfori dicatam esse. Error inde ortus, quia nonnus Almanforis inter Rasis scripta quam maxime celebratus est. **LIBER ALMANSOR** diversis jam temporibus cum variis Rasis opusculis editus est, quod in Lindenio renovato indicatur. Titulum editionis Basiliensis 1544. f. ex parte dabimus, ubi merita & laudes Rasis valde prædicantur. *Abubetri Rhazis opera exquisitiora, quibus nihil utilius ad actus practicos extat. Omnia enim penitus quæ habet aut Hippocrates obscuriora, aut Galenus fusiora, fidelissime doctissimeque exponit cetera.* Inter hæc opera RHASIS exquisitiora, Liber Almanforis primum occupat locum. Argumenta nunc decem partium secundum ordinem Manuscripti tradam.

Pars 1. *De figura & forma simplicium membrorum. h. e. de Anatomia.*

2. *De notificatione complexionum corporum & dominii humanarum & figuræ physiologiæ collocatæ & comprehensæ breviter. f. de significatione temperaturarum.*

3. *In qua continetur scientia virtutis nutrientium & medicinarum simplicium.* Tertia pars præfixo titulo: *Dictio universalis ad sciendum virtutes nutrientium & medicinarum,* cum aliis ejusdem argumenti SERAPIONIS, AVERROIS & aliorum scriptis, Argentorati, 1531. fol. separatim excusa est. Hæc editio ex bibliotheca Gymnasii Reg. Joachimici, benevole mihi suppeditata est. Translator nec a Brunsfelsio in præfatione, nec alibi nominatus est. Contuli cum manuscripto, sed hoc alius interpretatus est.

4. *De conservatione sanitatis.*

5. *De pulchritudine.*

C 2

6. Agit

6. Agit de victu peregrinantium & eorum sanitate conferenda. Ipsa tituli verba, vetustate & usu detrita, exhibere non potui.
7. *De aggregationibus & summis chirurgiæ & de rectificatione membrorum desiccatorum & vulnerum & apostematum sanatione.*
8. *De sanatione venenorum & morfibz venenosorum animalium.*
9. *De infirmitatibus quæ accidunt omnibus membris, quæ sunt a capite usque ad pedes.* Pars nona ob ingentem commentariorum farraginem sæpius cum illis seorsim edita est.
10. *De febribz & de his qui sequuntur casus, quæ sunt necessaria ad perfectam curationem ipsarum.*

FREINDIUS libro citato p. 146. titulos decem partium Almanforis profert; qui a nostris differunt; ideo, ut in manuscripto leguntur, eos proposui. Idem, autores Græcos ibidem recenset, quibus Rases, componendo quamvis partem libri Almanforis, usus est. Nona pars libri Almanforis, maximam famam RASIS peperit, quantam neque antea, neque postea, e medicorum ordine habuit nemo.

Cum enim plerosque morbos sanandi rationem continet, eam per multa secula, in omnibus fere academiis Magistri exposuerunt. Ultimus qui in Germania speciatim in academia Jenensi, nonam RASIS publice auditoribus explanavit, teste CONRINGIO, fuit ROLFINCKIUS. Nec minus agmina commentariorum in nonam libri Almanforis, produci possunt, conf. KESTNERI bibliotheca medica p. 130. & HENDREICHII Pandectæ Brand. sub voce *Almanfor*. Inter hæc Johannis de TORNAMIRA mentionem injiciam, cujus commentarii primam editionem raro obviam, in parva supellectile librorum meorum habeo. Cum celebris MAITTAIRE industriam in componendis *annalibus typographiæ* effugit, ideo e re erit quædam huc ad-

addicere. Impressus est Lugduni per Johannem Bachalarium artis impressoriae magistrum, anno 1501. Initium libri hoc est. *Incipit Clarificatorium Joh. de Tornamira decani praectari studii Montis pessulani, in speculatione curationis morborum, cum cura brevi & electa eorundem, stando magis super remediis Rasae positis in toto continente.* Cum post Hippocratem & Galenum teneat principatum, a capite usque ad pedes, per ordinem procedendo & capitulando, prout ipse Rasae capitulat in nono Almanforis cum textu ipsius noni, cum ibi sua specialia posuerit; ut inquit bonus ille Guido de Cauliaco in capitulo singulari, sui collectorii, addas tamen XX. capitula in diversas partes corporis cum laude dei. Qui virtutem mihi largiri dignatus est, hoc opusculum componendi anno XIX. mei ordinarii. Deus me parvulum ab errore eximat & ipsius lumine oculos imbecilles mihi illuminare dignetur, volenti clarificare ea, quae sunt majora &c. Patavii inter manuscriptos codices bibliothecae S. Augustini, Clarificatorium Tornamirae in nonum Rasae ad Almanforem; nec non SYLLANUS alias Syllanus de Nigris de Papia, in nonum Rasae ad Almanforem, scriptus 1451. a Johanne de Livonia ch. in fol. asservantur, teste Tomafino in Bibliotheca Patavina Urin. 1639. p. 141.

Recensendo librum Almanforis in duos difficiles nodos incidimus. Primo an re vera Rasae hujus libri autor sit? deinde quis ille Almanfor cui adscriptus est, fuerit?

CONRINGII verba ad primum dubium ansam dedere. Hic enim in introductione in universam artem medicam pag. 98. de libro Almanforis pergit: *Verum opus illud supposititium, neque cujus est Continens, esse, valde videtur verosimile.* Omnes sola autoritas CONRINGII in suam sententiam traxit, qui nullas

C 3

ratio-

rationes attulit, quibus effatum de suppositione horum librorum confirmari possit. De *Continente Rasis* antea quidem dixerat: *dignum illud lectu est, vel eo nomine, quod multa eorum fragmenta ibi collecta reperiuntur, quæ nullibi alias extant; hoc tamen in eo reprehendendum judicaveris, quod vox illa, dixit, ad nauseam usque repetatur.* Videtur itaque *CONRINGIUS* eo ad hoc iudicium ferendum inductus esse, quod *Rases* in libro *Almanforis* ordinem in *Continenti* neglectum, melius observavit; hinc duos, inter se diversos, horum librorum autores, verosimiliter fuisse putat. Animadvertendum vero est, quod *Continens* a *Rasi* instar locorum communium, sententiarum, celeberrimorum medicinarum autorum, compilatum sit; ideo vox *dixit*, quæ *CONRINGIO* nauseam creavit, sæpius repetita legitur. Facile hinc est cognitu, cur liber *Almanforis* ordine & stylo *Continens* superet, præsertim cum regis præcepto a *Rasi* conscriptus sit, in usum medicinarum incumbentium, quam artem docendo & exercendo colebat. A vasto illo *Continente*, cetera quoque *Rasis* scripta, tam methodo quam ordine, differunt, nihilominus probari nequit, *Rasem* eorum autorem non esse. *FREINDIUS* loc. cit. refert, *HALY-ABBASUM* enumerando scripta *RASIS* nullam libri *Almanforis* mentionem fecisse, cum hic tamen *Rasi* iure vindicandus sit. Quibusdam hoc occasionem suppeditavit, ut *CONRINGII* autoritatem cum silentio *HALY-ABBASI* a *FREINDIO* animadversam, conferrent, quo eo magis quasi verosimilem opinionem antea conceptam, protegerent. Decretum a *CONRINGIO* hac in re factum, sola ejus autoritate non vero argumentis nitens, jam a me dilutum est. An *HALY-ABBAS* in omnibus & copiosis suis scriptis, nullibi libri *Almanforis* mentionem fecerit, affirmare non audeo, ea raro obvia, nec impetrare nec inspicere potui. *LEONIS AFRICANI* testimonium, *Rasin Almanforis* librum composuisse, ad alteram questionem proferam; Ecquid

Ecquid testimoniis aliorum opus est! RASES ipse, Almanforis librum pro foetu ingenii sui agnoscit, sic enim in libro de *divisione*, qui in nostro codice, loco secundo positus est, statim ab initio de libri *divisionis* dispositione pergit: *Nos quidem scripsimus illud per capitula distincta litteris, sicut fecimus in Almanfore.* Hæc a scriptore vel interprete forsitan supposita esse quidam objiceret, sed in ipso textu a Rase incepto, continentur. Nec hisce contentis, certe in Antidotarii initio satisfactum est, vid n. III. & pag. 25. In hoc enim exposite & aperte de libro Almanforis in decem partes diviso & aliis ejus scriptis mentionem iniecit. Vix itaque credo, ullum nunc dubium de vero libri Almanforis autore superesse.

Quis ALMANSOR fuerit cujus nomen liber præfert quæstio altioris est indaginis. Cum enim inter Autores de vitæ conditionibus & historia RASIS magna sit contentio, utrum in Persia Bagdadi vitam degerit, an Cordubæ docuerit, ideo mox hic, mox ille Almanfor, in censum venit. Hi qui RASEM Cordubæ vixisse contendunt, inter quos Renatus MOREAU exactissimus scriptor Chronologiæ medicæ eminet, Almanforem Proregem Cordubensem hujus libri Patronum prædicant. Cum vero Renatus MOREAU non argumentis historicorum effatum confirmavit, hos ego sollicitè consului, duosque ex eorum numero in sententiam ejus discedentes proferam, quorum rationes & testimonia optime huic liti finem imponere potuissent, nisi ex infra allatis a me rationibus, quæ Rasis verbis confirmantur, contraria plane sententia manifeste deprehensa, appareret. Prodeat primo LEO Africanus ex BIBLIOTHECA HOTTINGERI pag. 253. Hic postquam RASEM Rai natum & Bagdadi litteris vacasse retulit, ita pergit: *Tandem in medicina singularissimus effectus*

effectus est. Post hoc, profectus est ad Chairum, ubi per aliquot annos ægrotavit. Cujus famam cum intellexisset Elmansor, secretarius pontificis Cordubæ, qui in omni facultate & scientia doctissimus erat, vocari jussit hunc Rasim, promittens ei mercedem magnam. Cum autem Rasus recepisset litteras, profectus est, & navim in Alexandria ingressus, ad Cordubam tandem pervenit. Elmansor vero lætatus est, dictumque Rasim magno affectu honore, eique habitationem, possessionem, ac servitores & famulos tradidit. Eo tempore Rasus famosum librum composuit, quem Elmansor nominavit, & usque nunc vocatur *Almansoris liber*. Historiam deinde exponit LEO, Rasim nempe in celebritate versantem spectatoribus miraculum fecisse, cum hominem pro mortuo habitum, fustium parvorum ictibus in vitam revocavit; concludit tunc LEO: & mortuus est Rasus anno CDI. (ann. Chr. 1023.) in civitate Cordubæ ætatis suæ circa nonagesimum. Notatu dignum est, quod pontifex Arabum & Calipha s. princeps eorum, unus idemque sit. Caliphæ enim tam status ecclesiastici quam politici summam administrabant, ad ductum Muhammedi, qui dux & propheta affectis suis præerat. Secretarium itaque hujus majorem, plurimi, primum status ministrum, seu quod idem, primum Visirem fuisse, contendunt. Hisce præmissis alterum testem in medium proferam, qui hæc uberius explicat; nempe Nicolaum ANTONIUM. Is in *bibliotheca veteri Hispana*, Romæ, 1696. fol. T. I. p. 370. Col. b. postquam ex historia orientali Abulpharaji antea adlegata, Rasim CCCXX obiisse, & ex LEONIS Africani verbis eum anno CCCCCI decessisse repetiit, tandem concludit: scimus inter hæc duo tempora annorum CCCXX & CDI Aeræ Arabum Cordubæ rebus præfuisse, vicario quidem Issen regis nomine, sed plena auctoritate, Mahomadum Abenhamiri filium Alhagib, hoc est proregem prius,

" prius, postea autem Almanfor, hoc est defensorem propter
 " decertata multa praelia, nuncupatum. Vicarius hic factus
 " fuit An. CCCLXVII. & post praefecturam annorum XXVI.
 " obiit anno CCCXCII. cer. Pergit deinde: Et quid verat hunc
 " esse Almanforem, cujus auspiciis, excellens iste medicus Ra-
 " sis Cordubæ commoratus dicitur, librumque praestantissi-
 " mum exarasse, inscriptum ejusdem Almanforis nomine?
 " Convenit enim quod non ipse rex, sed regis vicarius fuit,
 " quod quidem munu. Johannes Leo forsitan secretarii majoris
 " nomine intellexit. Convenit etiam quod Almanfor hic a
 " quo liber inscribitur, Rex appellari solet, ab iis qui de opere
 " tractant, cum re vera imperium ipse administravit, reclusi re-
 " gis Issem illibata majestate munitus. Res mira! vix est, ut de
 " Rasis arate, rebus gestis, ac mortis anno, duo veterum aut
 " recentiorum testimonia conveniant.

Certum est Nicolaum ANTONIUM verisimiliter prola-
 ra demonstrasse, sed ipse Rases rationes ANTONII late con-
 gestas, prostermit. Nam ex initio libri Almanforis jam dato,
 patet: regem Manforem, cui librum Rases inscripsit, fuisse
 filium Isaaci, cum Almanfor vel Manfor Cordubensis fatu
 Abenhamiri, teste Antonio, editus est. Quis autem Almanfor
 Isaaci filius fuerit, ipse Rases in Antidotarii initio, v. n. 111. hujus
 codicis aperit: *Et in libro nostro, qui est minor isto - - qui est Alman-*
fori, quo posui X tractatus Et feci ipsa regi Manfori Domino Co-
rastrani, a cujus nomine nominavi librum. Idem ALMANFOR
 vel Manfor ab HENDREICHIO in Pand. Brand. aut potius a
 Thoma HYDE in *Catalogo impressorum librorum Bibliothecæ*
Bodlejanæ in acad. Oxoniensi, Oxon. 1674. p. 21. sub voce
Almanfor (nam totum articulum exscripsit Heindreichius) *Alman-*
for Ibn Ishac, Ibn Ismael, Ibn Ahmed dominus seu princeps Cho-
rasaniæ vocatur. FREINDIUS libr. cit. p. 151. Rasem varia Al-
 D
 manfori

manfori, Principi Chorasaniae dedicasse refert, sed absque ulla historici mentione. Quos saepius Freindium neglexisse, dolemus. Effatum interim ejus de Almanfore Chorasano rationibus jam a me allatis confirmatur, quibus simul alter nodus expeditur. Quidam Almanforem Chorasenum cum Calipha ejusdem nominis, qui Bagdadum extruxit, commutant, cum aliquot secula ante Rasis ortum mortuus sit.

Librum medici argumenti *Almanforis* nomine celebrem discernendum esse ab astrologico, ejusdem nominis, ex pari ratione insignito, moneo. Exstat quoque Almanforis Chirurgia & ejusdem Anatomia, sed infra de his plura. Illius mentionem infert HENDREICHUS Pand. Brand. voce *Almanfor*. Quantum memoria repetere possum, eundem inter manuscripta astrologica hujus bibliothecae vidi. Nec recentioribus inauditum est temporibus, libros eorum nomine, quibus dedicantur, signari. Sic WASMUTHI TABULAE CHRISTINIANAE, GOMEZI PEREIRAE Medici Hispani, ANTONIANA MARGARITHA, & alia hoc nomine celebrantur. Simili plane modo olim libris nomen auctoris impositum est, sic Alfragani elementa chronologica & astronomica dicuntur ALFRAGANUS, interprete teste Hebraeo. p. 1. edit. Christmanni Francof. 1590. 8vo. Plures extitisse Rases vel Rhazes, tam medicos quam philosophos ex HERBELOTII Lexico orientali, Nicolai ANTONII Bibliotheca veteri Hispana, nec minus ex Catalogo Manuscriptorum Angliae & Hiberniae, Oxonii edito, patet. Arabice cum Rases scripserit nostra exemplaria translata esse novimus. Interpretes librorum Rasis, qui lucem adspexerunt fuisse Gerhardus TOLETANUS, sub Gerhardi Cremonensis aut potius Carmonensis nomine notus, Andreas VESALIUS, Albanus TORINUS, Georgius VALLA, Placentinus. Manuscripta eosdem interpretes habent;

bent; præcipue Gerhardus Cremonensis libri Almanforis interpres, ubique in horum catalogis celebratur. His adjungam Platonem Tiburtinum, qui non minus operam suam ad versionem Almanforis contulit. Non licuit, manuscriptum comparare cum impressis, quorum nullum adhibita licet omni cura reperire potui. Sæpius inter medicorum scripta in lucem edita reperiuntur, quæ re vera rara vel rariora sunt, de quibus catalogi librorum rariorum aut scripta ejusdem argumenti plane silent; hac de re in meum usum catalogum librorum ad studium medicinæ pertinentium rarius obviorum compilavi, adjecitis causis raritatis. Si tempus & lectorum benevolenta voluntas annuent, eum typis olim mandabo. Nec inconsultum foret, catalogum omnium manuscriptorum medici argumenti colligere, ac bibliothecas ubi ejusmodi thesauri latent, indicare. Tale opus diu jam desideratum de theologicis suasit SPIZELIUS. De medicis manuscriptis agere sibi proposuerat Georgius Hieron. WELSCHEUS sed fato interceptus. Doctissimus KNIPHOF nonnulla in programme de manuscriptis præcipue medicis generatim commentatus est, Erfordiæ, 1745.

De reliquis Rasis operibus sive latine editis, sive Arabice scriptis in fine dicemus. Arabica lingua Rasi fuit vernacula, ideo codicibus libri Almanforis in hac lingua scriptis primus cedendus est locus. Unum solum arabice scriptum exemplar rotius hujus libri reperire valui, in manuscriptorum & bibliothecarum catalogis, quorum haud paucos sæpius operam ludens investigavi. Extrat hoc in Bodlejana Bibliotheca. vid. Catal. manuscript. Angliæ & Hiberniæ, Oxonii, 1697. in fol. p. 169. n. 3768. *Rasis liber medicus dictus Almanfuri. Arab.* Ex hoc catalogo intelligi potest Angliæ & Hiberniæ bibliothecas manuscriptorum copia cum ceteris omnibus de

D 2

prin-

principatu contendere, quas hac de re vehementer jam laudavit SCALIGER in excerptis suis. Plura adhuc quam in catalogo recensentur superesse, docet præfationis autor. *Eoque successu res processit, ut manuscriptorum tituli quasi triginta millium in hoc catalogo nostro compareant. Nec tamen ita rem exhaustam puto, quin alia adhuc triginta millia habeantur in Anglia, quæ in catalogis hisce non memorantur.* Dolendum autem, quod ætatis, materiæ in qua scriptum est, an bonæ notæ sint, & sæpius formæ, nullam mentionem fecerint, autores catalogi alias utilissimi; horum neglectu manuscriptis haud parum detrahitur. In bibliotheca Narcissi Marsh episcopi Dublinensis vid. catal. cit. pag. 61. n. 1714. & p. 63. 1823. secunda & nona pars libri Almanforis, separatim hac sub rubrica reperiuntur, utraque Arabice scripta: *Liber secundus Razis ad Almanforem Arab. in fol. & Liber nonus Razis ad Almanforem cum commentariis Ebraicis Arab. in 4to.* Instructissimæ bibliothecæ latinis codicibus libri Almanforis vix carent, ex hoc ejus fama & usus intelligi possunt, cum toties translatum & exscriptum offendamus. Inter codices collegii Mertonensis, quod Oxonii floret. l. c. pag. 21. n. 694. legimus. *Rasis Almanforii libri decem, & n. 695. Rasis Almanforius.* Codices Collegii Oxoniensis a Christi corpore vocati, l. c. p. 51. n. 1568. alium inter se habent, qui alias non obvio interprete conversus est: *Almanfor translatus ex Arabico in latinum a Platone Tiburtino.* Cantabrigiæ, in collegii Cajo-Gonvillensis thesauro asservatur p. 115 l. c. n. 961. *Nonus liber Almanzor de re medicinali inter omnes libros medicinales maxime compendiosus.* Ibidem domus S. Petri inter codices l. c. p. 153. n. 1871. non minus hoc gaudet, ecce titulum: *Liber qui dicitur Almanfor a M. Giraldo apud Toletum ex Arab. in Lat. translatus.* In bibliotheca Ecclesiæ Westmonasteriensis p. 28. n. 1240. *Almanzor lat.* In bibliotheca Norfolciana Greshamen-

mensis collegi l. c. 76. n. 3013. *Almanforis medica varia, ex arabico in latinum conversa a Giraldo Cremonensi.* In bibliotheca Franc. BERNARDI Med. D. olim Coll. Lond. Soc. l. c. p. 90. n. 3633. *Abubecri tractatus dictus Almanforius.* Inter codices bibliothecae ecclesiae cathedralis apud Wigorniam l. c. p. 22. n. 904. *Abubecri Razi filii Zachariae liber, qui vocatur Almanfor, eo quod regis Mansoris filii Isaac praecepto editus sit.* Angliae & Hiberniae bibliothecas, excipiant Germanicae. In bibliothecae Paulinae Lipsiensis catalogo, cuius copiam fecit Fellerus, p. 250. n. 9. edit. Lips. 1686. 12mo. legimus. *Abubezi Rasis filii Zachariae Liber Almanfor a Gerardo Cremonensi ex Arabico in latinum translatus, & pag. 280. n. 38.* *Almanforis libri X. medicinales* iterum occurrunt. Utrique codices sunt membranacei. Patet hoc ex prima editione catalogi Felleriani Lips. 1676. 4to. Cur de materia, qua scripti sunt codices, in secunda & locupletata editione autor nihil indicaverit, plane ignoro. Seculi in utrisque deficit mentio. In eodem catalogo edit. ult. p. 250. n. 8. *Abuboca filii Zachariae Mansorius seu liber pro rege Mansore Isaaci filio scriptus de anatomia: testante catalogi prima editione in membrana.* Ex titulo colligi posset alium adhuc superesse librum Mansoris a nostro diversum. Nisi autem opinio me fallit, prima pars libri Almanforis titulo comprehenditur, de alia anatomia Rasis nihil innouit. Idem sentiendum de manuscripto Bibliothecae Bodlejanae hujus tituli: *Chirurgia Almanforis.* vid. catal. libr. manuscript. Angl. & Hib. p. 169. n. 3504. Nam septima parte libri Almanforis Chirurgiam pertractavit. Libros quoque Almanforis singulatim inter manuscripta reperiri, nemo mirabitur cum quaedam sigillatim typis expressae sunt. vid. pag. 19. & 20. In bibliothecae Augustanae catalogo edit. 1633. in fol. p. 347. n. LXXIV. lib. Ms. in pergamena hunc titulum sustinet: *Mansorius*
continens

continens compendium quoddam medicinae practicae, Abubecri titulum praefereus. Titulus obscurus est, forsan solum pars IX. hoc titulo comprehenditur. Ex indice manuscriptorum bibliothecae monasterii Dunensis in Flandria ordinis Cister. quem tradidit Antonius SANDERUS in bibliotheca belgica manuscripta, edita Insulis 1641. T. 1. p. 193. *M. Alubeth medici regis Almafforis liber inscriptus Almafforius.* SANDERUS ibid. Tom. II. p. 225. Anatomiae Rasis mentionem facit, de hac autem idem valet, quod supra de manuscripto Lipsiensi sub eodem titulo monui. Sed satis de his.

Ceterum totum opus absolvitur sexaginta foliis in quibus, utraque pagina duabus columnis distinguitur. In calce libri scriptor, more temporis solito, nomen in versiculo patefecit: nam legimus

Patri natoque sit flanti laus ab utroque.

Mater virgo quae sit benedicta quoque

Paulo inferius

Scriptis tot pensis, haec Petrus Caciacensis.

Quis Petrus hic Caciacensis fuerit me fugit. Res quidem postularer, ut cetera codicis contenta disquirerem. Ne autem fines primi speciminis egrediar, finem scribendi faciam. Praecipue cum Rasis scripta maximam Codicis partem occupant, ejus vero librorum editorum mihi haecenus nulla fuit copia. His impetratis, recensione sequentium nihil mihi dulcius esse potest. Maximus enim usus manuscriptorum ex collatione cum libris typis evulgatis liquet. Si itaque bonarum artium praecipue medicarum Amplificator, opera Rasis exquisitoria, Basileae 1544. edita, e librorum adparatu benevole suppeditare vellet, mirabiliter me & conatum meorum fautores voluptate perfunderet.

BEROLINI,

TYPIS, CHRISTIANI FRIDERICI HENNINGII.

Aa 306

VDB

ULB Halle
001 529 080

3

sb

h. l.

ROL. VILELM. MOEHSEN,
CT. ET GYM. REG. JOACH. M. O.

ATIO EPISTOLICA R I M A

USCRIPTIS MEDICIS,
ODICES BIBLIOTHECÆ REGIÆ
OLINENSIS SERVANTUR.

DATA AD

V I R U M
EM ET EXPERIENTISSIMUM
OPHORUM HORCH,

BORUSS. REGIS CONSIL. INTIM. ET ARCHIATRUM,
SUPREMI SEN. COLLEG. SANITAT. ET ACAD.
NAT. CUR. SODALEM.

E V. NOVEMB. M D C C XLVI.

B E R O L I N I,
VD AMBROSII HAUDE,
LAM REGIS ET SCIENT. ACADEMIÆ.